

En röd polis och hans funderingar

Svenska författare har i olika roman- och deckarsviter under åttio- och nittiotal tecknat Sveriges mentala karta: Kjell Espmark, Lars Gustafsson, Jan Guillou, Liza Marklund. MARIE SÖDERQVIST har läst den framgångsrike Henning Mankells böcker om kommissarie Wallander och synar nu hans samhällskritik.

HENNING MANKELL har i flera år toppat försäljningslistorna. Hans deckarsvit om poliskommissarien Kurt Wallander har slagit försäljningsrekord. Till skillnad från Jan Guillou, som också har blivit miljonär på sina böcker, har Mankell fått hyfsade recensioner. Mankells hjälte har få, för att inte säga inga likheter med Jan Guillous. Wallander är på många sätt en antihjälte, men just därför så lätt att tycka om. Men det som har lyfts fram av kritikerna är inte intrigerna eller poliskommissarieten utan samhällskritiken. Vilket är konstigt eftersom den så kallade samhällskritiken inte är särdeles intressant eller träffande. Den är snarare grov, lite vulgär och bygger på förenklingar och schabloner. Samhällskritiken befinner sig på en nivå långt under det övriga innehållet i böckerna.

Mannen som log som är den fjärde i ordningen i den åtta böcker långa sviten om poliskommissarie Wallander och ett Sverige stätt i förfall. I boken är kritiken av kapitalism,

pengar och rikedom inte subtil eller underförstådd. Den är sällsynt rakt på sak. Den leende mannen är en totalt skrupelfri varelse, som ständigt leende låter andra mördra och slå ihjäl. Han klär sig och lever precis på det sätt som tidningarna brukar beskriva som nyrikt. Han har köpt ett slott i södra Sverige och hyrt in vakter för att hålla intresserade och nyfikna, inklusive polisen, därifrån. Den leende mannen är nidd bilden av den känslökalle kapitalisten. Han är ungefär lika nyansrikt beskriven som Krösus Sork brukar vara i Bamse. Den leende mannens rikedom visar sig vila på ren ondska. Han smugglar kroppsdelar som har stulits från fattiga och försvarslösa människor i tredje världen. Helt klarlagt blir det aldrig; men förmodligen kidnappas och mördas fattiga människor för att man skall komma åt deras organ. Detta upptäcker Wallander, som så ofta, mer eller mindre av en slump. Ett stolsben, en platsdunk och en rejäl dos dumdristighet leder Wallander rätt. Boken om mannen som alltid ler är Mankell när hans samhällskritik är som allra sämst.

SAMHÄLLSKRITIKEN TRÄFFAR INTE

Men de hundratusentals läsare som har slukat böckerna om Kurt Wallander har inte helt fel. Mankell är skicklig. Men han är inte duktig på det man vanligen brukar tillskriva honom, intelligent och träffande samhällskritik. Det Henning Mankell med stor skicklighet har skapat i Kurt Wallander är istället en gestaltning av den typiske svenske medelålders mannen. Han är överviktig av alltför många snabbbluncher och pizzamiddagar i soffan framför teven. Han är olyckligt frånskild, även om han mot slutet av sviten börjar förlika sig med sitt öde (bitterheten mot den före detta hustrun lämnar honom successivt för att ersättas av en viss ömhet).

Han har periodvis ganska taskig kontakt med sin dotter och han har nästan inga nära vänner. Dessutom är han snäll, nästan lite naivt snäll. Han är den svenske småstadsmannen och just därför svår att inte sluta till sitt hjärta. Hans enda från genomsnittssvensson sällsynt avvikande last eller lust är operalyssnandet.

i Ystad

Ett skäl till Kommissarie Wallanders popularitet är förmodligen att han befinner sig mycket långt från Stockholms mondäna miljöer. Ystad är det nav kring vilket allt kretsar. Brottsslingarna kan ha förgreningar i såväl Sydafrika som Baltikum och Ryssland, och ofta finns svaren på gåtorna långt bort i andra länder och i andra kulturer. Men det är ändå på Ystads idylliska gator skurkarna smyger omkring. Och just smyger gör de rätt ofta. Läser man alla böcker i rad blir det ibland väl mycket smygande och hukande i buskarna. Men deckare är ju trots allt lästa i sin form. Historien drivs framåt av att ett begånget brott skall lösas – och då krävs ju visst polisarbete i form av hukande och smygande.

Men upplösningarna är egentligen inte särskilt intressanta. Det är vägen dit som är hela behållningen. Historiernas slut är ibland så absurda att de egentligen mest är antiklimaxar. En sådan upplösning bjuder *Den femte kvinnan*. Obehagliga män blir mördade på sällsynt utstuderade sätt. Det finns inget som formellt binder samman offren, men det blir allt tydligare att de mördade männen har varit grymma och kvinnoföraktande och inte dragit sig för att slå och mörda kvinnor. Långsamt dras snaran åt kring mördaren, som är en galen, manshatande sjuksyster som leder en församling av förvirrade kvinnor. Ganska fånigt. Och än fånigare är det att den luttrade och buttre teknikern Nyberg för varje sargad manskropp han finner alltmer bekymrat uttrycker oro över landet Sverige. Brottens brutalitet blir

starten för en klagosång över hur hårt och kargt Sverige har blivit, och över den aggressivitet som döljs i vårt samhälle.

ONDSKANS DJUPA RÖTTER

I *Villospår* är mördaren en psykiskt sjuk pojke. Han kommer från en mycket torftig och brutal hemmiljö. Morden han begår är så vidriga att man som läsare känner ett visst obehag bara över att tvingas läsa om dem. Det mer än antyds att pojakens galenskap och därpå följande mord är ett resultat av samhällets hårdhet och den nedskurna välfärden.

Samtidigt som Mankell i texten, i samtal mellan personer och i huvudpersonens tankar hyllar välfärden och ger nedskärningarna skulden, ger de skeenden han beskriver helt andra signaler. Den mördande tonårspojken förvandlas inte till en vettvilling därför att han haft för lite kontakt med skolpsykologer eller dagisfröknar, det står klart för var och en som läser boken. Hans öde beror på en i alkoholimmor försvunnen mamma och en våldsam och misshandlande pappa. Mankell vet bättre än vad han låtsas om. Han vet att den ondska som är en bra deckares drivmotor har djupare och mer komplicerade rötter än en indragen kuratorstjänst.

Men den ytliga och lätt påklis-trade samhällskritiken hör till i svenska deckare. Det räcker inte med att leverera god underhållning, deckare skall ge något mer. Liza Marklunds ger läsarna en dos kvinnlig självförverkligande och kvinnor-kan-feminism. Sjöwall och Wahlöö paketerade sina historier i 68-politik.

Det är inte Mankells formuleringar om ett hårdnande, förändrat Sverige som har lett till att böckerna sålt i miljonupplagor. Det är de detaljerade beskrivningarna av polisiärt arbete som gör att läsarna fastnar och gärna återvänder. Det är de svindlande historierna, med alla utslängda och ibland mycket löst

hängande trådar, som gör läsandet till ovanligt god underhållning. Det är bifigurerna som gör böckerna så sällsynt levande. Det är när Kurt Wallander landar hemma hos någon orolig mamma, en före detta fru till någon misstänkt eller hemma hos ett pensionerat hotellägarpar eller en avdankad polis som Mankell glänser som författare. Han bryr sig om att göra alla medverkande till människor. Och det gör hans böcker till myllrande vävar av gestalter som alla bidrar med en liten pusselbit till det stora uppdraget – att avtäckta Sverige.

Och så är det förstas Wallander själv som är den främsta förklaringen till framgångarna. Polis-kommis-sarien är efter en tids bekantskap oemotståndlig som vresig arbetsnarkoman. Han är dessutom något så ovanligt som en man med fingertoppskänsla. Wallander löser kriminalgåtor genom att känna på sig saker. Naturligtvis sker det i kombination med rejäla arbetsinsatser, men det är hans känsla i den emellanåt bråkande magen som leder honom rätt.

KÄNSLOR INTE WALLANDERS GREJ

Det är inga fyrtyotimmars veckor Wallander har. Polisfacket skulle gråta och kräva gigantiska övertidsersättningar om det fick nys om förhållandet. Wallander jobbar från tidig morgon – inte sällan håller han upp sin första kaffekopp på kontoret redan vid sjusnåret – till sena natten. Så blir han också, mycket modernt och tidsanpassat, utbränd och långtidssjukskriven. Då är han och böckerna som tristast. De djupa tankarna om liv, död och meningen med alltihopa är inte Wallanders grej. De stora funderingarna passar sig inte riktigt för överviktiga poliser som egentligen inte ens kan tala om känslor med dem som står dem närmast. När Wallander efter sin utflykt till Lettland i *Hundarna i Riga* blir kär, blir det många påslängda

telefonlurar. Han når liksom aldrig riktigt fram. Han får inte ur sig att han vill gifta sig och skaffa hus. Kanske vill han inte det ändå, innerst inne. Han vill leva i sin spartanska lägenhet med smutstvätten slängd på golvet och de ostrukna skjortorna hängandes på rad.

När Wallander inte klagat på det hårdnande samhällsklimatet orerar han om polisen. Ju högre upp i hierarkin en polisman befinner sig, desto mindre vet han. Och minst av alla vet rikspolischefen och rikspolisstyrelsen. Mindre pengar och ständigt nya direktiv försvårar tillvaron för det hårt arbetande fotfolket. Utan eldsjälur som Wallander och hans kolleger skulle den svenska polisen för länge sedan ha slutat fungera. Här fungerar faktiskt kritiken. Wallander är trovärdig som sliten och delvis idealistiskt driven polis. När han far ut mot polisiär inkompetens är han verkligen den lille mannen mot den oförstående överheten. Han är James Bonds och greve Hamiltons motsats. De vackra damerna förblir påklädda och onedlagda och i den mån det förtärs något alkoholhaltigt är det sällan årgångsvin. Dessutom blir Wallander för full när han väl dricker. Han blir precis så där pinsamt full som ensamma frånskilda medelålders män på kvinnojäkt kan bli. Det enda han lyckas riktigt bra med är att bena ut brott. Så det är inte särskilt konstigt att han sitter på sitt ruffiga kontor från tidig morgon till mitt i natten och aldrig byter jobb trots ständiga drömmar om just det. Att vara polis är det enda han är riktigt duktig på. Denna insikt som han själv aldrig riktigt bibringas, men som smyger sig på oss läsare, gör honom smärtsamt mänsklig och därför så fascinerande att läsa om.

Marie Söderqvist (marie@unitedminds.nu) är omvärldsanalytiker och delägare i United Minds.